

Εποχή
του Χαλκού

Πώς περνάμε τη μέρα μας;

Διδακτική πρόταση 1: Ένα νέο υλικό αλλάζει τη ζωή των ανθρώπων

Ερώτημα-κλειδί

- Ποιο νέο υλικό αρχίζουν να χρησιμοποιούν οι άνθρωποι και πώς το βρίσκουν;

Σύνδεση με το προηγούμενο μάθημα

Σε αυτό το μάθημα τα παιδιά θα έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν πτυχές της καθημερινής ζωής των ανθρώπων την Εποχή του Χαλκού και να καταλήξουν σε τεκμηριωμένες υποθέσεις για την εξόρυξη και επεξεργασία αυτού του νέου υλικού (χαλκός).

Μαθησιακοί στόχοι

Οι μαθητές και μαθήτριες να:

- περιγράφουν με τη βοήθεια εικόνων τη διαδικασία της κατεργασίας του χαλκού από τη στιγμή της εξόρυξής του μέχρι την κατασκευή χάλκινων αντικειμένων (γνώση περιεχομένου).
- καταλήγουν στις πιο πάνω υποθέσεις, μέσα από τεκμήρια που προκύπτουν από τη μελέτη ευρημάτων (δεξιότητες).
- αναστοχάζονται σχετικά με το φαινόμενο της εξαγωγής διαφορετικών συμπερασμάτων από την μελέτη των ίδιων πηγών (επιστημολογική γνώση).
- χρησιμοποιούν τις έννοιες: *μετάλλευμα, μεταλλείο, μεταλλωρύχος, μέταλλο, μεταλλοτεχνίτης, τάλαντα χαλκού, γαλαρία* (έννοιες περιεχομένου).

⁷⁸ Η ανακάλυψη ενός φυσικού πόρου (χαλκός) και η εφεύρεση τρόπων αξιοποίησής του, οδήγησε στη δημιουργία εμπορικών δικτύων, καθώς και στη δημιουργία νέων κοινωνικο-οικονομικών συστημάτων γύρω από την εξόρυξη, την επεξεργασία και την εμπορία του χαλκού. Αυτό είχε ως συνέπεια την επέκταση του χώρου επικοινωνίας-ανταλλαγών των ανθρώπων μεταξύ τόπων μέσα στην ίδια την Κύπρο, αλλά και μεταξύ της Κύπρου και του τότε γειτονικού κόσμου, με συνεπακόλουθες ιστοριογεωγραφικές συνέπειες. Μέσα από την ενότητα που ετοιμάστηκε από κοινού με την ομάδα ΝΑΠ Γεωγραφίας (βλ. Ιστοσελίδα ΝΑΠ Γεωγραφίας), τα παιδιά αναμένεται να διερευνήσουν τα πιο κάτω ζητήματα και να καταλήξουν σε τεκμηριωμένα συμπεράσματα, σύμφωνα με τις πηγές :

1. Πώς διευκόλυνε η εφεύρεση των ιστιοφόρων πλοίων το εξαγωγικό εμπόριο χαλκού; Οι δραστηριότητες οργανώνονται, ώστε να γίνει μελέτη της θέσης των ναυαγίων μέσα από χάρτες, των αντικειμένων που βρέθηκαν σε αυτά και να εκφραστούν υποθέσεις αναφορικά με τις πορείες των καραβιών.
2. Ποιες ανάγκες δημιούργησε η διάδοση της χρήσης του χαλκού (μέσα από εφευρέσεις, όπως όπλα, εργαλεία, κ.ά.) σε μέρη μακριά από την Κύπρο; Οι δραστηριότητες στοχεύουν στο να μελετηθούν χάλκινα χρηστικά αντικείμενα και όπλα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν σε αρχαίες χώρες που γειτνιάζουν με την Κύπρο.
3. Πώς η εφεύρεση του τροχού διευκόλυνε τη μεταφορά και τη διάδοση του χαλκού στο εσωτερικό της Κύπρου; Οι πηγές που υπάρχουν διαθέσιμες αφορούν παραστάσεις σε αγγεία της εποχής.
4. Σε ποιο βαθμό η εμπορεία του χαλκού φαίνεται να δημιούργησε πλεονάσματα πλούτου, τα οποία ήταν ικανά, να ικανοποιήσουν ανάγκες πέρα από αυτές της επιβίωσης;
5. Ποια η σχέση ανάμεσα στη διαδικασία εκκαμίνευσης χαλκού και της κοπής μεγάλων ποσοτήτων δέντρων; Οι δραστηριότητες στοχεύουν στη μελέτη της διαδικασίας και της συνεπακόλουθης καταστροφής δασικών εκτάσεων του νησιού.
6. Ποιος παράγοντες λαμβάνουν υπόψη οι άνθρωποι, όταν επιλέγουν τόπους για να τους χρησιμοποιήσουν ως λιμάνια; Μέσα από πηγές όπως: ερείπια από ανασκαφές που υποδηλώνουν την ύπαρξη λιμανιών σε περιοχές της Κύπρου, φαίνεται πως οι άνθρωποι, όταν επιλέγουν τόπους για να τους χρησιμοποιήσουν ως λιμάνια, λαμβάνουν υπόψη τους διάφορους παράγοντες, όπως είναι η επικοινωνία με το εσωτερικό, η προστασία από τους ανέμους και τα κύματα, η άμυνα, κ.ά., εκμεταλλεόμενοι φυσικά κανάλια (π.χ. κοίτη/εκβολές του ποταμού Πεδιαίου).

- αναφέρουν την επίδραση που είχε η κατεργασία του χαλκού στο περιβάλλον (γνώση περιεχομένου).
- εκφράζουν και συζητούν τα συμπεράσματά τους χρησιμοποιώντας το κατάλληλο λεξιλόγιο (δεξιότητες).

Διδακτικό και μαθησιακό υλικό

- Αναρτημένο λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας σε καρτέλες: αποκλείεται, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι..., ίσως, μάλλον, πιθανόν, πιθανότατα, όλες οι ενδείξεις δείχνουν ότι..., σίγουρα, σύμφωνα με....
- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι.
- Διαδραστικός πίνακας· ή Η.Υ. και προβολέας για την παρουσίαση σε PowerPoint.
- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι.
- Σχολικό βιβλίο *Ο Άνθρωπος και η Ιστορία του. Από τον πηλό στο μέταλλο*, Τάξη Γ', Μέρος Β', Έκδοση ΥΑΠ, ΥΠΠ Κύπρου.
- Φύλλο Εργασίας «Ότζι, ο μυστηριώδης άνθρωπος των Άλπεων» (σ. 99).
- Φύλλο Εργασίας «Ποιο νέο υλικό αρχίζουν να χρησιμοποιούν οι άνθρωποι; Πώς το φτιάχνουν; Ανακρίνω τα ευρήματα-πηγές» (σ. 100).
- Κάρτες Εργασίας Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα; (σ. 12-15).
- Φάκελος Επιτευγμάτων.

Δραστηριότητα προσανατολισμού

Προβάλλουμε από την παρουσίαση PowerPoint (ή δίνουμε σε έντυπη μορφή) ένα δημοσίευμα από την ιστοσελίδα του National Geographic και τη φωτογραφία μιας καλοδιατηρημένης μούμιας ενός ανθρώπου που έζησε πριν από 5.300 χρόνια, κατά τη μεταβατική περίοδο από τη Νεολιθική Εποχή στην Εποχή του Χαλκού. Η μούμια του συγκεκριμένου ανθρώπου βρέθηκε θαμμένη στα χιονισμένα βουνά των Άλπεων.

Η κατάταξη του ευρήματος αυτού στη συγκεκριμένη πολιτιστική φάση (Εποχή του Χαλκού) έγινε με βάση τα αντικείμενα. Στην περίπτωση του συγκεκριμένου ανθρώπου, ένα από τα αντικείμενα που τον συνόδευαν αποδείκνυε ότι η ανθρωπότητα προχωρούσε σε μια άλλη εποχή.

«Πριν μερικά χρόνια δύο Γερμανοί ορειβάτες, καθώς περπατούσαν στα βουνά των Άλπεων, ανακάλυψαν ένα ανδρικό σώμα! Μια ομάδα από ειδικούς που ειδοποιήθηκε, χρησιμοποίησε κομπρεσέρ για να απελευθερώσει το νεκρό σώμα του άντρα από τους πάγους. Όλοι πίστεψαν ότι ήταν ένας ορειβάτης που χάθηκε λίγους μήνες πριν. Όμως τα ευρήματα και τα αποτελέσματα των εργαστηρίων φανέρωσαν ότι αυτός ο άνθρωπος έζησε στη Νεολιθική Εποχή, χιλιάδες χρόνια πριν! Όμως πάνω του είχε κάτι που φανέρωνε ότι μια νέα εποχή βρισκόταν στο ξεκίνημά της...! Άραγε τι να ήταν αυτό;»

Δραστηριότητα 1: Ότζι, ο μυστηριώδης άνθρωπος των Άλπεων

Μοιράζουμε στα παιδιά το Φύλλο Εργασίας «Ότζι, ο μυστηριώδης άνθρωπος των Άλπεων» (σ. 99). Το Φύλλο Εργασίας περιλαμβάνει μια φωτογραφία με την αναπαράστασή του στο Μουσείο του Τιρόλου στην Ιταλία, έτσι όπως την υπολόγισαν οι ερευνητές αρχαιολόγοι, με τον εξοπλισμό που βρέθηκε δίπλα του καθώς και με την πιθανή ενδυμασία του, με βάση τα τεκμήρια. Ο άνθρωπος αυτός ονομάστηκε «Ότζι», λόγω του ονόματος της περιοχής στην οποία βρέθηκε.

Τα παιδιά μελετούν την αναπαράσταση και στη συνέχεια υπογραμμίζουν με μπλε χρώμα όσα υλικά τους είναι γνωστά από τη Νεολιθική Εποχή, ενώ με κόκκινο χρώμα υπογραμμίζουν το υλικό εκείνο που συναντούν για πρώτη φορά. Αναμένουμε ότι τα παιδιά

θα υπογραμμίσουν με μπλε χρώμα τις λέξεις: **δέρμα, ξύλο, χόρτα, πέτρα, κέρατα** και με κόκκινο χρώμα τη λέξη **χαλκός**. Το κάθε παιδί γράφει το νέο υλικό που εντόπισε στην ατομική του καρτέλα και συγκρίνει την επιλογή του με αυτήν του παιδιού που κάθετα δίπλα του. Ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης.

Δραστηριότητα 2: Το νέο υλικό

Αφού τα παιδιά ανακαλύψουν ότι το νέο υλικό είναι ο **χαλκός**, θέτουμε ερωτήματα όπως τα εξής:

- Ποια μέταλλα χρησιμοποιούμε σήμερα;
- Ποια μεταλλικά αντικείμενα έχουμε στο σπίτι μας ή στην τάξη μας;
- Τονίζουμε ότι ο χαλκός ήταν ίσως το πρώτο μέταλλο που χρησιμοποιήθηκε και άλλαξε τη ζωή των ανθρώπων και θέτουμε τα εξής ερωτήματα:
- Πού άραγε έβρισκαν οι άνθρωποι αυτό το μέταλλο;
- Πώς άραγε να έμοιαζε αρχικά;

Μετά τις πρώτες απαντήσεις των παιδιών, προβάλλουμε φωτογραφίες αρχαίων μεταλλείων (βλ. παρουσίαση PowerPoint), ώστε τα παιδιά να αντιληφθούν ότι, για να βρουν το χαλκό, οι άνθρωποι έπρεπε να σκάψουν πολύ βαθιά στη γη και να φτιάξουν υπόγειους διαδρόμους (γαλαρίες). Η αναπαράσταση στο σχολικό βιβλίο *Ο Άνθρωπος και η Ιστορία του. Από τον πηλό στο μέταλλο* (σ. 14-17) αναπαράσταση σε μορφή κόμικ, αλλά και η σχετική παρουσίαση PowerPoint βοηθούν τα παιδιά να αντιληφθούν τα διάφορα στάδια της εξόρυξης και της κατεργασίας του χαλκού (εξόρυξη του ορυκτού – θρυμματισμός του ορυκτού σε σκόνη για ευκολότερο λιώσιμο – εκκαμίνευση/λιώσιμο στη φωτιά – σχηματοποίηση του σε καλούπια τάλαντου – μεταλλοτεχνία/κατεργασία).⁷⁹

Στο σημείο αυτό μπορούμε να αναφέρουμε στα παιδιά ότι στα μαλλιά του Ότζι βρέθηκαν ίχνη (ψήγματα) μετάλλου και να θέσουμε το ερώτημα: «Τι θα μπορούσε άραγε να φανερώνει αυτό το τεκμήριο;». Πιθανές απαντήσεις παιδιών:

- Πιθανόν ο Ότζι να βρέθηκε σε κάποιο σημείο στο οποίο έλιωναν χαλκό.
- Πιθανόν ο Ότζι να ήταν χαλκουργός.
- Πιθανόν ο Ότζι να εργάστηκε στην εκκαμίνευση χαλκού (σε καμίνια της εποχής εκείνης)

Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να επιχειρηματολογούν για τις υποθέσεις τους με βάση τεκμήρια.

⁷⁹ Αναπαράσταση σε μορφή κόμικ της διαδικασίας εξόρυξης του χαλκού από το Πρόγραμμα Μουσειακής Αγωγής «Το τάλαντο». Κείμενα, επιμέλεια τρίπτυχου: Χαρά Μακρυγιάννη, Δέσπω Πασιά, Χριστιάνα Παπαδοπούλου. Σχέδια: Φανή Κωνσταντή. Ιστοσελίδα Μουσειακής Αγωγής Δημοτικής Εκπαίδευσης (εκπαιδευτικό υλικό): http://www.moec.gov.cy/dde/programs/mousiaki_agogi/ekpaideutika-programmata.html

Δραστηριότητα 3: Ανακρίνω ευρήματα - πηγές

Στο σχετικό Φύλλο Εργασίας «Ποιο νέο υλικό αρχίζουν να χρησιμοποιούν οι άνθρωποι; Πώς το φτιάχνουν; Ανακρίνω τα ευρήματα-πηγές» (σ. 100), τα παιδιά μελετούν σε ζευγάρια φωτογραφίες ευρημάτων που ανακάλυψαν οι αρχαιολόγοι σε διάφορα αρχαία μεταλλεία της Κύπρου (ξύλινα υποστυλώματα, καλάθια, σχοινιά, χάλκινα φτυάρια και αξίνες, μυλόπετρες) και, χρησιμοποιώντας το λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας, συζητούν τις υποθέσεις τους με το παιδί που κάθεται δίπλα τους και μετά τις καταγράφουν. Πιθανές υποθέσεις:

- Σίγουρα στην Κύπρο υπήρχε άφθονος χαλκός και επομένως πολλά μεταλλεία χαλκού.
- Είναι πολύ πιθανόν τα ξύλινα υποστυλώματα να είχαν τοποθετηθεί εκεί για να στηρίζουν τα τοιχώματα του υπόγειου διαδρόμου (γαλαρίας), έτσι ώστε το χώμα και οι πέτρες να μην καταπλακώσουν τους ανθρώπους που δούλευαν στα μεταλλεία.
- Τα ευρήματα αυτά πιθανόν να ήταν οι αξίνες, οι οποίες ήταν στερεωμένες πάνω σε ξύλα και με τις οποίες έσκαβαν για να βρουν το ορυκτό του χαλκού.
- Αυτό το εύρημα πιθανότατα να ήταν ένα φτυάρι, με το οποίο οι άνθρωποι απομάκρυναν το χώμα από τις γαλαρίες.
- Αυτό το εύρημα πιθανότατα να ήταν μέρος ενός καλάθιού, μέσα στο οποίο έβαζαν το ορυκτό του χαλκού και το τραβούσαν με σχοινιά στην επιφάνεια της γης.

Τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να παρουσιάσουν και να συζητήσουν τα συμπεράσματά τους στην τάξη, αλλά και να σχολιάσουν τα επιχειρήματα των συμμαθητών/τριών τους. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να στηρίζουν τα επιχειρήματά τους με τεκμήρια που προκύπτουν από τα ευρήματα που μελετούν. Καλωσορίζουμε τη διατύπωση διαφορετικών συμπερασμάτων, ακόμα και αν αυτά προκύπτουν από τα ίδια ευρήματα.

Θα μπορούσαμε επίσης να αναφέρουμε ότι οι Ρωμαίοι, πολύ αργότερα, είχαν ονομάσει το μέταλλο αυτό *cyprium* (στα λατινικά). Ωστόσο κανείς δεν μπορεί να πει με βεβαιότητα, αν το μέταλλο πήρε το όνομά του από την Κύπρο ή αν η Κύπρος πήρε το όνομά της εξαιτίας του χαλκού της.

Δραστηριότητα 4: Γιατί άραγε οι άνθρωποι έφτιαξαν το μύθο του Ηφαίστου;

Η σημασία της μεταλλουργίας φαίνεται και από το γεγονός ότι σε διάφορες μυθολογίες έχουμε θεούς της μεταλλουργίας. Στην ελληνική μυθολογία υπάρχει ο μύθος του θεού Ήφαιστου, του θεού της φωτιάς και του μετάλλου. «Γιατί άραγε οι άνθρωποι έφτιαξαν το μύθο του Ηφαίστου;». Μπορούμε να διαβάσουμε ή να δώσουμε το κείμενο που ακολουθεί στα παιδιά να το διαβάσουν. Το κείμενο αυτό αποτελεί μια ενδεικτική εκδοχή του μύθου, ο οποίος, σύμφωνα με κάποιους ιστορικούς, φαίνεται να δημιουργήθηκε την Εποχή του Χαλκού:

«Οι αρχαίοι Έλληνες άρχισαν να φτιάχνουν μύθους. Αρκετοί μύθοι αναφέρονται στον θεό του μετάλλου, της φωτιάς και της μεταλλοτεχνίας, τον θεό Ήφαιστο. Σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, ο Ήφαιστος γεννήθηκε άσχημος και παραμορφωμένος, τόσο που η ίδια η μητέρα του, η Ήρα, ντροπιασμένη, τον πέταξε από τον Όλυμπο. Ο θεός-βρέφος έπεσε στη θάλασσα, απ' όπου τον περιμάζεψαν η Θέτις και η Ευρυνόμη, οι οποίες τον ανέθρεψαν για εννέα χρόνια. Μια μέρα, η Ήρα, ζηλεύοντας τα κοσμήματα της Θέτιδας, τη ζήτησε επίμονα να μάθει την προέλευσή τους και, όταν ανακάλυψε ότι τα είχε φιλοτεχνήσει ο γιος που είχε περιφρονήσει, πήγε η ίδια και τον πήρε ξανά πίσω στο βουνό των θεών. Εκεί, του προσέφερε ένα σιδηρουργείο με 20 φουσερά και του έδωσε για σύζυγο την πανέμορφη Αφροδίτη. Διάφορες εκδοχές του μύθου τοποθετούν το εργαστήριο του Ηφαίστου στον Όλυμπο, στη Λήμνο, ή στο βυθό της θάλασσας. Εκεί ο Ήφαιστος δούλευε το χαλκό, το χρυσό, το ασήμι και τον σίδηρο, φτιάχνοντας εργαλεία, όπλα και θαυμαστά μηχανήματα. Το όνομα του Ηφαίστου δόθηκε στα ηφαίστεια. Οι άνθρωποι φαντάζονταν ότι κάτω από ένα βουνό που έβγαζε καπνό, φωτιά και βροντώδεις ήχους είχε το σιδηρουργείο του ένας θεός!

Ο Ήφαιστος παριστάνεται σε αγγεία και αγάλματα να κρατά το σφυρί και τη λαβίδα, τα εργαλεία του μεταλλουργού».

Μέσα από τη συζήτηση ενθαρρύνουμε τα παιδιά να προτείνουν διάφορους λόγους, για τους οποίους οι άνθρωποι στην αρχαιότητα πίστευαν στην ύπαρξη ενός θεού της μεταλλουργίας. Δεν επιδιώκουμε μια ορθή» απάντηση – η οποία ούτως ή άλλως δεν υπάρχει – αλλά ενθαρρύνουμε την τεκμηριωμένη επιχειρηματολογία.

Ανακεφαλαίωση

Μιμική: Το κάθε παιδί επιλέγει μια εργασία από τη διαδικασία εξόρυξης και κατεργασίας του χαλκού. Το παιδί προσπαθεί να επεξηγήσει τη συγκεκριμένη εργασία στα άλλα παιδιά της ομάδας του χωρίς λόγια, χρησιμοποιώντας μόνο κινήσεις και εκφράσεις, ενώ τα υπόλοιπα παιδιά προσπαθούν να μαντέψουν τι κάνει. Το παιχνίδι μιμικής θα μπορούσε να συνεχιστεί με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας να αναπαριστούν εκ περιτροπής διάφορα στάδια εξόρυξης και κατεργασίας του χαλκού.

Επαναφορά κύριων σημείων

«Τι έχετε να προσθέσετε (σχέδιο, ζωγραφιά, εικόνες, γραπτό κείμενο), στο βιβλιαράκι που το θεωρείτε σημαντικό ή/και ενδιαφέρον;». Το κάθε παιδί συμπληρώνει τα νέα στοιχεία που ανακάλυψε στις Κάρτες Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα;* (Πώς περνάμε τη μέρα μας; Εποχή του Χαλκού, σ. 12-15).

Αναστοχασμός παιδιού

Το κάθε παιδί επιλέγει να απαντήσει σε μια ή περισσότερες ερωτήσεις:

- Τι μου άρεσε πιο πολύ ή μου έκανε εντύπωση από αυτά που κάναμε σήμερα;
- Άλλαξαν οι ιδέες/γνώσεις μου με το σημερινό μάθημα; Γιατί;
- Συνεργάστηκα/συζήτησα αποτελεσματικά με άλλα παιδιά;
- Τηρήθηκαν οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού στον διάλογο;
- Πώς θα με βοηθήσουν αυτά που έμαθα σήμερα στην καθημερινή μου ζωή;
- Τι άλλο θέλω να μάθω; Τι θα ήθελα να εισηγηθώ στη/στον δασκάλα/ό μου;

Αναστοχασμός εκπαιδευτικού⁸⁰

- Πότε συμμετείχαν πιο ενεργά τα παιδιά;
- Τι πέτυχε κατά την άποψή μου; Τι δεν «δούλεψε» και γιατί;
- Ποιες περιοχές χρειάζονται βελτίωση; Πώς θα μπορούσαν να γίνουν;

Αξιολόγηση

Συντρέχουσα αξιολόγηση γίνεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος μέσα από τις δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά στις ομάδες τους και στην ολομέλεια. Ως τελική αξιολόγηση μπορεί να δοθεί το ενδεικτικό Φύλλο Εργασίας «Παιχνίδι αντιστοίχισης». Οι εργασίες φυλάγονται στο Φάκελο Επιτευγμάτων του κάθε παιδιού.

⁸⁰ Η παρούσα διδακτική ενότητα, όπως και οι προηγούμενες, μπορεί να διασυνδεθεί και με ενότητες άλλων γνωστικών αντικειμένων, όπως η *Γλώσσα και Πολιτισμός, οι Φυσικές Επιστήμες, η Λογοτεχνία, η Μουσική*. Κάτω από την ομπρέλα της *Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης/ Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη*: Τα παιδιά, μέσα από το μαθησιακό περιβάλλον μιας ιστοεξερεύνησης, μπορούν να διερευνήσουν συγκεκριμένα ερωτήματα ή ζητήματα που έχουν να κάνουν με π.χ τη συνεχή εξόρυξη του χαλκού από αρχαιότερων χρόνων μέχρι σήμερα και τις επιπτώσεις που είχε αυτή η δραστηριότητα στο φυσικό περιβάλλον και τη ζωή των ανθρώπων της Κύπρου (βλ. Θεματική ενότητα: Ερημοποίηση).

Διδακτική πρόταση 2: Πώς περνούσαν τη μέρα τους οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;

Ερώτημα-κλειδί

- Ποια τεχνολογία χρησιμοποιούσαν και πώς περνούσαν τη μέρα τους οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;

Σύνδεση με το προηγούμενο μάθημα

Στο προηγούμενο μάθημα τα παιδιά μελέτησαν την εξόρυξη και την κατεργασία του χαλκού. Στο σημερινό μάθημα θα ασχοληθούν με την καθημερινή ζωή των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού, έχοντας ως πηγή πληροφόρησης ένα αρχαίο ναυάγιο που βρέθηκε στα παράλια της Μικράς Ασίας, γνωστό ως το ναυάγιο του Ουλού Μπουρούν.

Μαθησιακοί στόχοι

Οι μαθητές και μαθήτριες να:

- διατυπώνουν υποθέσεις σχετικά με τη χρησιμότητα των διαφόρων ευρημάτων από το ναυάγιο (γνώση περιεχομένου)·
- διατυπώνουν υποθέσεις για το πώς αυτά τα ευρήματα αποκαλύπτουν τις ασχολίες των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού (γνώση περιεχομένου)·
- καταλήγουν στις πιο πάνω υποθέσεις μέσα από τεκμήρια που προκύπτουν από τη μελέτη των ευρημάτων (δεξιότητες)·
- αναστοχάζονται σχετικά με το φαινόμενο να προκύπτουν διαφορετικά συμπεράσματα από την μελέτη των ίδιων ευρημάτων (επιστημολογικές έννοιες)·
- αναστοχάζονται σχετικά με το γεγονός ότι οι αλλαγές στην Ιστορία δεν ακολουθούν πάντα την ίδια πορεία και ότι η ίδια εξέλιξη μπορεί να προκαλέσει θετικές αλλαγές σε σχέση με ένα θέμα και αρνητικές σε σχέση με κάποιο άλλο (επιστημολογικές έννοιες)·
- αναφέρουν τα κυριότερα υλικά που χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι για να κατασκευάσουν διάφορα αντικείμενα (γνώση περιεχομένου)·
- να χρησιμοποιούν τις έννοιες: *ναυάγιο, ενάλια ανασκαφή, αμφορείς, αγγεία* (έννοιες περιεχομένου)·
- εντοπίζουν τις αλλαγές στον τρόπο ζωής των ανθρώπων που σχετίζονταν με την χρήση του χαλκού (δεξιότητες- γνώση περιεχομένου).

Διδακτικό και μαθησιακό υλικό

- Αναρτημένο λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας σε καρτέλες: αποκλείεται, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι..., ίσως, μάλλον, πιθανόν, πιθανότατα, όλες οι ενδείξεις δείχνουν ότι..., σίγουρα, σύμφωνα με....
- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι.
- Διαδραστικός πίνακας· ή Η.Υ. και προβολέας για την παρουσίαση σε PowerPoint.
- Σχολικό βιβλίο *Ο Άνθρωπος και η Ιστορία του. Από τον πηλό στο μέταλλο*, Τάξη Γ', Μέρος Β', Έκδοση ΥΑΠ, ΥΠΠ Κύπρου.
- Φύλλο Εργασίας «Ένα ναυάγιο σε περιμένει να το εξερευνήσεις!» (σ. 101 - 102).
- Κάρτες Εργασίας Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα; (σ. 12-13).
- Φάκελος Επιτευγμάτων.

Δραστηριότητα προσανατολισμού

Αναφέρουμε ότι οι αρχαιολόγοι δεν βρήκαν στην ξηρά σχεδόν καθόλου χαλκό ή κασσίτερο σε μορφή ταλάντου. Γιατί άραγε;

Πιθανότατα, αρκετά παιδιά να αναφερθούν στην κατεργασία και μεταποίηση του χαλκού σε άλλα αντικείμενα (σκεύη, εργαλεία, όπλα κλπ). Σύμφωνα με τις έρευνες τα περισσότερα τάλαντα βρέθηκαν σε ναυάγια στο βυθό της θάλασσας. Γιατί άραγε;

Δραστηριότητα 1: Πώς ένα ναυάγιο μπορεί να μας δώσει τεκμήρια για την καθημερινή ζωή κατά την Εποχή του Χαλκού;

Ακολουθώντας, προβάλλουμε φωτογραφίες ναυαγίου από την παρουσίαση PowerPoint, ώστε να αντιληφθούν τα παιδιά ότι, κατά τη μεταφορά ταλάντων χαλκού και κασσίτερου, πολλά καράβια βυθίζονταν για διάφορους λόγους.⁸¹ Δίνουμε την πληροφορία ότι πριν από μερικά χρόνια (1982) στα παράλια της Μικράς Ασίας (στη σημερινή Τουρκία), βρέθηκε το αρχαιότερο ίσως ναυάγιο στον κόσμο: ένα καράβι που οι αρχαιολόγοι υπολογίζουν ότι βυθίστηκε την Εποχή του Χαλκού. Λόγω της περιοχής στην οποία ανευρέθηκε, το ναυάγιο πήρε την ονομασία Ουλού Μπουρούν. Τα παιδιά εντοπίζουν στο χάρτη τα παράλια της Μικράς Ασίας και την περιοχή του ναυαγίου.

Αν τα παιδιά ρωτήσουν για την έννοια *ναυάγιο*, μπορούμε να αξιοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο *Ο Άνθρωπος και η Ιστορία του. Από τον πηλό στο μέταλλο*, σ. 32). Μπορούμε επίσης εδώ να δώσουμε την έννοια *ενάλια ανασκαφή*.

Ακολουθώντας θέτουμε το ερώτημα: «Πώς αυτό το ναυάγιο μπορεί να μας δώσει τεκμήρια για την καθημερινή ζωή κατά την Εποχή του Χαλκού;». Στο Φύλλο Εργασίας «Ένα ναυάγιο σε περιμένει να το εξερευνήσεις!» (σ. 101-102) τα παιδιά μελετούν τα σχετικά ευρήματα και με βάση τα τεκμήρια που προκύπτουν, καταγράφουν σε τρεις στήλες:

- Ποιος άραγε να κατασκεύασε το κάθε αντικείμενο;
- Ποιος άραγε να χρησιμοποιούσε στην καθημερινή του ζωή τέτοια αντικείμενα;
- Από ποιο υλικό άραγε να φτιάχτηκε;

Τα παιδιά εντοπίζουν τα τεκμήρια και καταγράφουν τις υποθέσεις τους στο Φύλλο Εργασίας. Στη συνέχεια συζητούν με το παιδί που κάθεται δίπλα τους και ανακοινώνουν στην ολομέλεια τα συμπεράσματά τους. Δίνουμε ιδιαίτερη έμφαση στις περιπτώσεις στις οποίες προκύπτουν διαφορετικά συμπεράσματα (κυρίως στη δεύτερη στήλη «Ποιος το κατασκεύασε»),

⁸¹ Πηγή φωτογραφιών:

http://www.inadiscover.com/projects/all/southern_europe_mediterranean_aegean/uluburun_turkey/introduction/

ενθαρρύνοντας τα παιδιά να επιχειρηματολογούν σχετικά με τα συμπεράσματά τους στη βάση των πηγών και των τεκμηρίων που προκύπτουν.

Με το τέλος της Δραστηριότητας 1, τα παιδιά εντοπίζουν ομοιώματα πλοίων στο σχολικό βιβλίο *Ο Άνθρωπος και η Ιστορία του. Από τον πηλό στο μέταλλο* (σ. 30-31). Στη συνέχεια τα παιδιά εστιάζουν την προσοχή τους στο χάρτη (σ. 28-29) και διερευνούν τους πιθανούς τόπους προέλευσης των αντικειμένων που βρέθηκαν στο ναυάγιο του Ουλού Μπουρούν.

Δραστηριότητα 2: Χάλκινα Εργαλεία

Τα παιδιά εντοπίζουν τα χάλκινα εργαλεία τα οποία μελέτησαν τόσο στο σημερινό όσο και στο προηγούμενο μάθημα. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να θυμηθούν τα αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι της Νεολιθικής Εποχής, για παράδειγμα:

Στην Εποχή του Χαλκού χρησιμοποιούσαν μπρούντζινες αξίνες, πιθανότατα για να σκάβουν.

Στη Νεολιθική Εποχή, για τον ίδιο σκοπό χρησιμοποιούσαν μυτερά, ξύλινα αντικείμενα.

Τα παιδιά σχολιάζουν το πώς η χρήση του χαλκού επηρέασε τον τρόπο με τον οποίο γίνονταν η κάθε εργασία. Πιθανές απαντήσεις που αναμένουμε από τα παιδιά:

- Τα χάλκινα εργαλεία ήταν πιο ανθεκτικά από τα ξύλινα.
- Με τα χάλκινα εργαλεία η εργασία (π.χ. το σκάψιμο) γίνονταν πιο γρήγορα αλλά και πιο αποτελεσματικά (π.χ. έκοβαν καλύτερα, έσκαβαν πιο βαθιά).

Δραστηριότητα 3: Πώς επηρέασε η εξόρυξη και η κατεργασία του χαλκού το φυσικό περιβάλλον;

Υπενθυμίζουμε στα παιδιά ότι για την επεξεργασία του χαλκού οι άνθρωποι χρειάζονταν τη φωτιά. Καλούμε τα παιδιά να σκεφτούν ποια πηγή ενέργειας διατηρούσε τη φωτιά αναμμένη. Είναι πολύ πιθανόν τα παιδιά να αναφέρουν: τα δέντρα ή τα ξύλα ή η ξυλεία της Κύπρου. Προβάλλουμε ή διαβάζουμε στα παιδιά το πιο κάτω κείμενο και τα παιδιά καλούνται να συζητήσουν με το ζευγάρι τους το ερώτημα: «Πώς επηρέασε η εξόρυξη και η κατεργασία του χαλκού το φυσικό περιβάλλον;» και στη συνέχεια να απαντήσουν στην ατομική τους καρτέλα:

«Η διαρκής εκκαμίνευση του μετάλλου απαιτούσε τεράστιες ποσότητες ξυλείας. Μεγάλες ποσότητες ξυλείας απαιτούσε επίσης και η στήριξη των υπόγειων γαλαριών. Έχει υπολογιστεί πώς για να καλυφθούν οι ανάγκες της βιομηχανίας του χαλκού που λειτουργούσε για χιλιάδες χρόνια στην Κύπρο, τα δάση του νησιού κόπηκαν και ξαναδημιουργήθηκαν πολλές φορές!»

Πηγή πληροφοριών: <http://www.fhw.gr/chronos/02/crete/gr/artsandtechnology/index7a.html>

(κείμενο προσαρμοσμένο για τις ανάγκες της δραστηριότητας).

Ανακεφαλαίωση – Επαναφορά κύριων σημείων

Στην ατομική του καρτέλα το κάθε παιδί σημειώνει τα εξής:

- δύο ασχολίες των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού, με βάση τα ευρήματα·
- δύο αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού στις καθημερινές τους ασχολίες·
- μια θετική και μια αρνητική επίδραση από την χρήση του χαλκού.

Επίσης, το κάθε παιδί προσθέτει πληροφορίες τις οποίες θεωρεί σημαντικές ή ενδιαφέρουσες που δεν αναφέρονται στις Κάρτες Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα;* (σ. 12-13). Αν δεν υπάρχει χρόνος, η δραστηριότητα αυτή μπορεί να ολοκληρωθεί και στο σπίτι, αφού πρώτα βεβαιωθούμε ότι όλα τα παιδιά

έχουν κατανοήσει τι πρέπει να κάνουν και έχουν ξεκινήσει να προσθέτουν τις πληροφορίες που θεωρούν σημαντικές στις κάρτες τους.

Αναστοχασμός παιδιού

Το κάθε παιδί επιλέγει να απαντήσει σε μια ή περισσότερες ερωτήσεις:

- Τι μου άρεσε πιο πολύ ή μου έκανε εντύπωση από αυτά που κάναμε σήμερα;
- Άλλαξαν οι ιδέες/γνώσεις μου με το σημερινό μάθημα; Γιατί;
- Συνεργάστηκα/συζήτησα αποτελεσματικά με άλλα παιδιά;
- Τηρήθηκαν οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού στον διάλογο;
- Πώς θα με βοηθήσουν αυτά που έμαθα σήμερα στην καθημερινή μου ζωή;
- Τι άλλο θέλω να μάθω; Τι θα ήθελα να εισηγηθώ στη/στον δασκάλα/ό μου;

Αναστοχασμός εκπαιδευτικού

- Πότε συμμετείχαν πιο ενεργά τα παιδιά;
- Τι πέτυχε κατά την άποψή μου; Τι δεν «δούλεψε» και γιατί;
- Ποιες περιοχές χρειάζονται βελτίωση; Πώς θα μπορούσαν να γίνουν;

Αξιολόγηση

Συντρέχουσα αξιολόγηση γίνεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος μέσα από τις δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά στις ομάδες τους και στην ολομέλεια. Τελική αξιολόγηση γίνεται με τη δραστηριότητα ανακεφαλαίωσης και επαναφοράς των κύριων σημείων και τη συμπλήρωση των Καρτών Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα;*

Διδακτική πρόταση 3: Τι έτρωγαν και τι φορούσαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;

Ερώτημα-κλειδί

- Τι έτρωγαν και τι φορούσαν οι άνθρωποι σε διάφορες περιοχές της Μεσογείου (Κύπρο, Μινωική Κρήτη, Μυκήνες, Αίγυπτο) κατά την Εποχή του Χαλκού;

Σύνδεση με το προηγούμενο μάθημα

Στο προηγούμενο μάθημα τα παιδιά μελέτησαν τον τρόπο ζωής των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού, με βάση τα τεκμήρια από ένα αρχαίο ναυάγιο, και παρουσίασαν τις τεκμηριωμένες υποθέσεις τους σχετικά με το πώς περνούσαν τη μέρα τους. Στο σημερινό μάθημα τα παιδιά ανακρίνουν νέες πηγές για να αντλήσουν πληροφορίες για το τι έτρωγαν και τι φορούσαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού.

Μαθησιακοί στόχοι

Οι μαθητές και μαθήτριες να:

- αναφέρουν τις κυριότερες πηγές, από τις οποίες μπορούμε να μάθουμε για τη διατροφή των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού (επιστημολογικές έννοιες)·
- αναφέρουν βασικά στοιχεία σε σχέση με τη διατροφή και την ένδυση των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού (γνώση περιεχομένου)·
- χρησιμοποιούν τις έννοιες: *αγγεία, πίθος, τοιχογραφίες, αγγειογραφίες* (έννοιες περιεχομένου)·
- εντοπίζουν τεκμήρια για το τι έτρωγαν και τι φορούσαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού – και γενικότερα για το πώς περνούσαν τη μέρα τους μέσα από διάφορες πηγές (δεξιότητες)·
- εκφράζουν και συζητούν τα συμπεράσματά τους χρησιμοποιώντας το κατάλληλο λεξιλόγιο (δεξιότητες)·
- κάνουν συγκρίσεις ανάμεσα στις εποχές, επιχειρηματολογώντας για τις επιλογές τους (δεξιότητες).

Διδακτικό και μαθησιακό υλικό

- Αναρτημένο λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας σε καρτέλες: αποκλείεται, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι..., ίσως, μάλλον, πιθανόν, πιθανότατα, όλες οι ενδείξεις δείχνουν ότι..., σίγουρα, σύμφωνα με....
- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι.
- Διαδραστικός πίνακας· ή Η.Υ. και προβολέας για την παρουσίαση σε PowerPoint.
- Σχολικό βιβλίο *Ο Άνθρωπος και η Ιστορία του. Από τον πηλό στο μέταλλο*, Τάξη Γ', Μέρος Β', Έκδοση ΥΑΠ, ΥΠΠ Κύπρου.
- Σχολικό βιβλίο *Ιστορία Γ' Δημοτικού*. Από τη Μυθολογία στην Ιστορία, Εκδόσεις ΟΕΔΒ.
- Φύλλο Εργασίας «Η μεσογειακή διατροφή την Εποχή του Χαλκού» (σ. 103).
- Φύλλο Εργασίας «Την Εποχή του Χαλκού η μόδα προστάζει...» (σ. 104 - 106).
- Κάρτες Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα;* (σ. 10-15).
- Φάκελος Επιτευγμάτων.

Δραστηριότητα προσανατολισμού

Εξετάζουμε το ερώτημα: «Τι έτρωγαν και τι φορούσαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;». Αφού ακουστούν ορισμένες απόψεις των παιδιών, τίθεται ο προβληματισμός: «Πώς ξέρουμε τι έτρωγαν και τι φορούσαν; Αφού οι τροφές, το ύφασμα, το δέρμα είναι οργανικές ύλες οι οποίες αποσυντίθενται και διαλύονται μέσα στο έδαφος! Πώς μαθαίνουν άραγε οι ιστορικοί ερευνητές για το θέμα αυτό;»

Δραστηριότητα 1: Η μεσογειακή διατροφή της Εποχής του Χαλκού

Τα παιδιά μοιράζονται το Φύλλο Εργασίας «Η μεσογειακή διατροφή την Εποχή του Χαλκού» και παρατηρούν ότι οι πηγές πληροφόρησης μας είναι: τοιχογραφίες, αγγειογραφίες, κοσμήματα, ειδώλια, αγγεία, τα οποία «κρύβουν» πληροφορίες/τεκμήρια, που απαντούν στο αρχικό ερώτημα. « Όλα αυτά τα ευρήματα ‘μιλούν’ και πολλά έχουν να σας « ‘πουν’! Θέλετε να τα ανακρίνετε και να δοκιμάσετε να απαντήσετε στο ερώτημα ‘Τι έτρωγαν οι άνθρωποι στην Εποχή του Χαλκού’;»

Τα παιδιά μελετούν τις πηγές και συζητούν με το παιδί που κάθεται δίπλα τους τις υποθέσεις και τα συμπεράσματά τους. Αναμένουμε ότι τα παιδιά θα αναφερθούν προφορικά στο όργωμα της γης και άρα στην παραγωγή σιτηρών και φρούτων· στο μέλι των μελισσών· στο κρέας από τη σκηνή κυνηγιού· στα ψάρια· στο κρασί και άρα στα σταφύλια και τις σταφίδες· στις ελιές και το ελαιόλαδο. Παροτρύνουμε τα παιδιά να χρησιμοποιούν το λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας για τη διατύπωση των υποθέσεων τους. Στη συνέχεια, τα παιδιά συμπληρώνουν το σχετικό Φύλλο Εργασίας, καταγράφοντας τις κυριότερες τροφές των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού. Αφού τα παιδιά ανακοινώσουν στην ολομέλεια τις υποθέσεις και τα συμπεράσματά τους σχετικά με το διαιτολόγιο των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού, κάνουμε ειδική αναφορά στην τεχνολογία του *αρότρου*. Τα παιδιά παρατηρούν εικόνες, σχεδιαγράμματα και φωτογραφίες που παρουσιάζουν αρχαία και νεότερα άροτρα (βλ. Συνοδευτικό υλικό που ακολουθεί και παρουσίαση PowerPoint) και συζητούν σχετικά με το κεντρικό μας ερώτημα.

Σκίτσο που παρουσιάζει σκηνή οργώματος

Τα μέρη του αρχαίου αρότρου είναι κατά σειρά 1) το χερούλι 2) το ποδάρι 3) το υνί 4) το σταβάρι 5) το τιμόνι, και 6) ο ζυγός⁸²

Πηγή: <http://195.14.149.87/directory/viewtopic.r?tid=69828>.

Πήλινη αναπαράσταση σκηνής οργώματος με 4 βόδια και άροτρο.

Πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο, Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

⁸² Στη συγκεκριμένη πηγή, αναφέρονται οι διαλεκτικοί τύποι και όχι οι τύποι της Κοινής Νεοελληνικής. Μπορούμε να προτρέψουμε τα παιδιά να ερευνήσουν για να βρουν πώς ονόμαζαν μέχρι τις μέρες των προπάππων και των προγιαγιάδων τους τα μέρη του αρότρου, τόσο στην κυπριακή διάλεκτο όσο και στην Κοινή Νεοελληνική.

Φωτογραφία με γεωργό να οργώνει το χωράφι του, με άροτρο και δύο βόδια στις 22/08/2007.

Πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο, Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Δραστηριότητα 2: «Την Εποχή του Χαλκού η μόδα προστάζει...».

Μοιράζουμε στα παιδιά το ενδεικτικό Φύλλο Εργασίας «Την Εποχή του Χαλκού η μόδα προστάζει...» (σ. 104). Τα παιδιά παρατηρούν ότι σε αυτή την περίπτωση οι βασικές πηγές μελέτης της εποχής εκείνης είναι τοιχογραφίες, αγγειογραφίες, κοσμήματα και γλυπτά. Προκαλούμε τα παιδιά να μελετήσουν τις πηγές τους και – με βάση τα διαθέσιμα τεκμήρια – να καταλήξουν σε συμπεράσματα. Τα παιδιά παρατηρούν τις πηγές και συζητούν με το παιδί που κάθεται δίπλα τους τις υποθέσεις και τα συμπεράσματά τους, χρησιμοποιώντας το λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας για να ανακοινώσουν τις τοποθετήσεις τους. Αναμένουμε ότι τα παιδιά θα αναφερθούν προφορικά στις ενδυμασίες των γυναικών και των ανδρών, κάνοντας αναφορές στο τι φορούν σήμερα τα ίδια. Διαρκώς καλούμε τα παιδιά να τεκμηριώνουν τους ισχυρισμούς τους.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να συζητήσουμε το κατά πόσο ντύνονταν και βάζονταν όλοι οι άνθρωποι το ίδιο και κατά πόσον είχαν όλοι χρυσά κοσμήματα, ή αν αυτό ήταν προνόμιο των πλουσιότερων ανθρώπων. (Θα μπορούσαμε επίσης να αναφερθούμε στα σύγχρονα ενδύματα και να τα συγκρίνουμε με αρχαία ενδύματα σε διάφορες χώρες του πλανήτη). Αναμένουμε επίσης ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες θα αναφερθούν στα κοσμήματα, στην κόμμωση, αλλά και στο βάψιμο των χειλιών και των ματιών των γυναικών. Στη συνέχεια τα παιδιά συμπληρώνουν το δεύτερο μέρος του Φύλλου Εργασίας τους (σ. 105).

Τέλος, τα παιδιά συμπληρώνουν το τρίτο μέρος του ίδιου Φύλλου Εργασίας στο οποίο καλούνται να «ντύσουν», να «χτενίσουν» και να «στολίσουν» μια ανθρώπινη φιγούρα, με βάση τα όσα ανακάλυψαν για την εμφάνιση των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού σε διάφορα μέρη της Μεσογείου (σ. 106).

Ανακεφαλαίωση – Επαναφορά κύριων σημείων

Το κάθε παιδί συμπληρώνει (πολύ σύντομα) στην ατομική του καρτέλα τα εξής:

Αν ζούσε κάποιος ή κάποια την Εποχή του Χαλκού:

- Θα μπορούσε να ήταν
- Θα κρατούσε
- Θα είχε
- Θα φορούσε
- Θα στολιζόταν με
- Θα έτρωγε
- Θα έπινε
- Δεν θα

Επίσης, το κάθε παιδί προσθέτει όσες πληροφορίες θεωρεί σημαντικές ή ενδιαφέρουσες στις Κάρτες Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα;* (σ. 10-15). (Αν δεν υπάρχει χρόνος, η δραστηριότητα αυτή μπορεί να ολοκληρωθεί και στο σπίτι, αφού πρώτα βεβαιωθούμε ότι όλα τα παιδιά έχουν κατανοήσει τι πρέπει να κάνουν και έχουν ξεκινήσει να προσθέτουν τις πληροφορίες που θεωρούν σημαντικές στις κάρτες τους.

Αποστολή για το σπίτι

«Εντοπίζουμε στα σχολικά βιβλία ιστορίας ευρήματα που να μας δίνουν πληροφορίες για το πώς ντύνονταν και τι φορούσαν οι άνθρωποι την Εποχή του Χαλκού». Τα παιδιά μπορούν να χρησιμοποιήσουν αυτοσχέδιους σελιδοδείκτες για να σημειώσουν τις σχετικές σελίδες.

Αναστοχασμός παιδιού

Το κάθε παιδί επιλέγει να απαντήσει σε μια ή περισσότερες ερωτήσεις:

- Τι μου άρεσε πιο πολύ ή μου έκανε εντύπωση από αυτά που κάναμε σήμερα;
- Άλλαξαν οι ιδέες/γνώσεις μου με το σημερινό μάθημα; Γιατί;
- Συνεργάστηκα/συζήτησα αποτελεσματικά με άλλα παιδιά;
- Τηρήθηκαν οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού στον διάλογο;
- Πώς θα με βοηθήσουν αυτά που έμαθα σήμερα στην καθημερινή μου ζωή;
- Τι άλλο θέλω να μάθω; Τι θα ήθελα να εισηγηθώ στη/στον δασκάλα/ό μου;

Αναστοχασμός εκπαιδευτικού

- Πότε συμμετείχαν πιο ενεργά τα παιδιά;
- Τι πέτυχε κατά την άποψή μου; Τι δεν «δούλεψε» και γιατί;
- Ποιες περιοχές χρειάζονται βελτίωση; Πώς θα μπορούσαν να γίνουν;

Αξιολόγηση

Συντρέχουσα αξιολόγηση γίνεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος μέσα από τις δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά στις ομάδες τους και στην ολομέλεια της τάξης· και τελική αξιολόγηση γίνεται με τη δραστηριότητα ανακεφαλαίωσης και επαναφοράς των κύριων σημείων.